

Estudi geomorfològic i industrial del jaciment paleolític de la Bauma de la Peixera d'Alfés (Segrià, Lleida)

J. M. FULLOLA i PERICOT (Catedràtic de Prehistòria, Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia de la Facultat de Geografia i Història, de la Universitat de Barcelona),

J. L. PEÑA i MONNÉ (Professor titular de Geografia, Departament de Geografia, Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Saragossa),

J. GALLART i FERNÁNDEZ (Becari de F.P.I. a la Facultat de Filosofia i Lletres de Lleida de la Universitat de Barcelona),

P. G. ARGÜELLES i ANDREU (Becària de F.P.I. a la Facultat de Filosofia i Lletres de Tarragona de la Universitat de Barcelona).

INTRODUCCIÓ

El propòsit d'aquest resum és el de donar a conèixer les últimes dades elaborades per l'equip de treball que ha intervingut al jaciment paleolític de la Bauma de la Peixera d'Alfés. Després d'una breu introducció geogràfica i històrica distingirem dues parts ben diferenciades, la que tractarà els aspectes geomorfològics, a càrrec del Dr. J. L. Peña i Monné, de la Universitat de Saragossa, i la que tractarà aspectes arqueològics, fruit de la col·laboració dels altres tres firmants, de la Universitat de Barcelona.

El jaciment de la Bauma de la Peixera d'Alfés es troba dins del terme municipal d'Alfés, a la comarca lleidatana del Segrià, a uns 10 km al SE de Lleida i a uns 4 km de la coneguda «Roca dels Moros» de Cogul. Es tracta d'un antic abríc, la visera del qual va caure i va deixar al descobert, i en pendent cap al riu Set, el paquet sedimentari que contenia. El Set, afluent del Segre, circula 10 metres per sota del jaciment, localitzat al costat del tall format per l'erosió fluvial.

Històricament la descoberta del jaciment correspon al grup de recerques de «La Femosa» del Museu Local Arqueològic d'Artesa de Lleida. El coneixement dels materials prospectats i la proposta de col·laboració de l'esmentat grup amb l'equip de treball va portar-nos a iniciar la tasca d'excavació durant l'any 1984. Cal dir també que la zona és rica en material lític del Paleolític Inferior i Mitjà, per la qual cosa el pla global de recerca va plantejar-se juntament amb els investigadors que treballaven el tema, E. Carbonell i R. Móra, per tal d'obtenir una visió global del poblament paleolític de l'àrea.

ASPECTES GEOMORFOLÒGICS GENERALS

Geomorfològicament la Bauma de la Peixera d'Alfés es troba a la Depressió Central Catalana (sector oriental de la Depressió de l'Ebre), que constitueix una conca erosiva modelada en els sediments tous de l'Oligocè, formats per dipòsits detrítics fins (argiles i margues) propis d'una zona sedimentària distal, així com per algunes canalitzacions de gresos i microconglomerats. L'edat d'aquests sediments és Sannoissia-Stampià (Riba *et al.*, 1986) i constitueixen la «Formació Urgell», que lateralment passa al domini de les calcàries i margues de la «Formació Tàrraga» i als lignits i calcàries de la «Formació Almatret i Mequinença». Les capes es troben en posició subhoritzontal, i augmenten els cabussaments en direcció a l'interior de la Segarra i les Garrigues. No trobem materials terciaris posteriors (Miocè i Pliocè), que segurament van quedar restringits a l'àrea centre-occidental de la Depressió de l'Ebre.

Per la informació disponible en àrees properes (Peña, 1983), la xarxa fluvial del Segre-Cinca estava ja instal·lada sobre els materials oligocens a finals del Pliocè, i va coincidir amb una forta reactivació tectònica de les Serres Exteriors del Pirineu que va afavorir l'encaixament fluvial tant a l'interior de les Serres com a la depressió, buidant els materials més tous i acumulant nous dipòsits durant el Plioquaternari i el Quaternari. Aquestes acumulacions tenen un interès comú per a geomorfòlegs i arqueòlegs, ja que constitueixen el punt de coincidència de nombroses investigacions que s'estan realitzant a les comarques de Ponent. La regió s'emmarca en el sector de confluència de dos rius importants, el Segre i la Noguera Ribagorçana, i una extensa xarxa d'afluents com el Sió, Ondara, Corb, Femosa i Set, per l'esquerra del Segre, i Farfanya per la dreta. Aquests rius han conformat extenses esplanades acumulatives de caràcter al·luvial, com el Pla d'Urgell i de Lleida, la Llitera, el sud de la Noguera, les Garrigues Baixes, etc.

A nivell geomorfològic, des de fa anys aquestes acumulacions han estat ordenades en seqüències de terrasses i glacis esgraonats (Solé i Font, 1929; Solé, 1946; Bomer, 1978; Calvet, 1980; Peña, 1983), intentant correlacions tant en sentit longitudinal com lateral. Però la similitud de composició entre els nivells dels diferents rius tributaris del Segre, el caràcter aïllat residual d'alguns nivells i la manca de datacions obliga a utilitzar un criteri bàsic de valoració: l'alçada relativa de les terrasses del Segre respecte al tàlveg actual i la seva correlació amb els nivells de glacis i dels cons de dejecció, que teòricament han d'estar en íntima connexió morfològica. Per damunt dels nivells de referència quaternaris trobem, a més a més, els glacis plio-quaternaris.

Els nivells quaternaris del Segre es caracteritzen per la gran varietat de còdols de procedència axial i de les serres prepireniques, mentre que els glacis i cons al·luvials de l'Urgell, sud del Segrià i de les Garrigues es componen de calcàries menys rodades procedents de la pròpia Depressió Central (relleus de la Segarra i les Garrigues), on tenen instal·lada la capçalera

els rius Femosa, Set, etc., així com per la presència de crostes calcàries a l'interior o a la part superficial de les acumulacions, que estan escassament representades als nivells de terrassa (Meléndez *et al.*, 1985).

GEOMORFOLOGIA DE L'ÀREA DEL JACIMENT

Els relleus més importants de la regió de la Femosa-Set estan conformats per restes de terrasses del Segre i de nivells baixos dels afluents, per retalls de glacis de morfologia allargada entre la xarxa fluvial i tossals aïllats enmig d'esplanades modelades sobre el nivell al·luvial immediatament inferior. Abunden també els relleus estructurals residuals dels paleocanals de gresos oligocens formant plataformes estretes i allargades d'Est a Oest, servint d'interfluvi a la xarxa fluvial. Naturalment són aquests últims relleus i els glacis, que presenten crostes i encrostaments els que conformen els escarpats més importants.

El riu Set és l'afluent del baix Segre que presenta una complexitat major, ja que en les seves acumulacions mostra un canvi constant de posició, per la qual cosa resulta molt més difícil de correlacionar amb els cons i els glacis dels rius propers. A partir de les acumulacions plioquaternàries, el riu va començar un encaixament progressiu, dirigit pel nivell de base del Segre, que en fases succesives al llarg del Plistocè inferior i mitjà ha anat tallant els sediments oligocens del substrat rocós, produint una vall molt estreta entre Aspa i Alfés per l'aparició de capes de gres molt potents. L'exhumació d'aquests nivells resistents entre capes d'argiles i margues, més fàcilment erosionables, va suposar l'inici d'una erosió diferencial amb la formació de baumes o abrics d'escassa profunditat, com la bauma de la Peixera de l'Alfés, que deurien ser ocupades durant el Paleolític Superior, però que no existien abans de l'encaixament del Set en aquesta zona. Eren baumes de poca fondària, ja que els nivells de gres són afectats per fractures que els compartimenten en blocs paral·lelipèdics que cauen fàcilment quan l'acció de la gravetat supera la possibilitat de recolzament del voladís en ser rebaixades naturalment o artificialment les argiles bassals; habitualment aquest procés de caiguda determina la desaparició de les restes arqueològiques d'ocupació. En el cas de la Peixera d'Alfés, el bloc superior deuria caure, produint un moviment rotacional al conjunt del jaciment i a les margues del substrat, i aquestes últimes devien lliscar en capes successives sobre plànols ben pulits i amb estries de fricció fetes pel moviment del material, tal i com s'ha evidenciat durant l'excavació (Fullola i altres, 1985, e.p. I i II). Els mateixos contactes entre estrats diferents apareixen ondulats per causa del moviment massiu de tipus «slump», en condicions d'humectació favorable. Les capes fèrtils serien mogudes del lloc on se situaven sense alterar pràcticament l'estratigrafia, amb l'excepció del sector més exterior que deuria desaparèixer per la vessant, trobant-nos amb un sector petit i residual de l'omplenament de l'antiga bauma, conservat casualment, ja que la forta pendent de les vessants i la minsa vegetació que la cobreix afavoreixen els processos erosius.

ASPECTES ARQUEOLÒGICS I INDUSTRIALS

Els materials arqueològics apareguts durant les prospeccions del grup de «La Femosa» centraven molt bé l'àrea de la seva dispersió, localitzada just per sota de l'antiga bauma caiguda.

En iniciar l'excavació, l'any 1984, ens vàrem plantejar, en primer lloc, de conèixer la successió estratigràfica del jaciment. El petit tall natural va ser netejat i ampliat fins a deixar a la vista tres estrats ben diferenciats. El que vàrem anomenar «estrat 1a» era de terra marró, poc compacta, i contenia les evidències lítiques de l'assentament humà; en principi podia semblar que hi havia remenament, però els resultats de l'excavació ho desmentiren ben aviat. No pot donar-se una potència exacta per les ondulacions del terreny, però una mitjana de 30 cm és certa. Per sota tenim dues capes de margues terciàries molt ben diferenciades: 1b és de coloració vermella i 1c, grisa, verda i groguenca. Entre elles i per sota d'1c hi havia una capa prima amb les estries de fricció ja esmentades més amunt.

Després d'aclarir les qüestions estratigràfiques, vàrem plantejar l'excavació en extensió per tal d'intentar retrobar estructures o agrupacions significatives d'alguna acció humana de caire social o econòmic. Al llarg de les quatre campanyes d'excavacions que ha durat la nostra tasca al jaciment, s'ha treballat a 28 zones d'un metre quadrat, sempre dins de l'estrat 1a. Com veurem més avall, ha estat possible la identificació de fenòmens d'origen humà; però abans parlarem de les restes lítiques trobades durant l'excavació.

Van ser recollides i coordinades 1.893 evidències lítiques, de les quals 130 estaven treballades per l'home, 20 eren nuclis i 1, un còdol de pissarra. Cal dir que dins d'aquest recompte hi ha també les 40 peces retocades recollides pel grup del Museu Local Arqueològic d'Artesa de Lleida i dipositades a les seves vitrines.

Les 130 peces retocades contenien 139 tipus primaris, ja que en 9 dels casos hi havia dos útils sobre el mateix suport. El repartiment per grups i classes és el següent:

Peces amb retoc simple:	
Rascadores	23
Denticulats	6
Puntes	2
Gratadors	14
Peces amb retoc abrupte:	
Abruptes indiferenciats	2
Truncadures	3
Bec (perforadors)	2
Làmines de dors	38
Puntes de dors	5
Làmines dors i truncades	2

	Puntes dors i truncades	1
	Puntes dors i àpex trièdric	5
Peces amb retoc de burí:		
	Burins sobre-pla	11
	Burins sobre retoc	7
	Burins dièdres	11
Peces amb retoc simple aixecat:		
	Denticulats	1
	Gratadors	1

A	S	B	SE	
58	45	34	2	= 139 tipus primaris
.417	.324	.245	.014	

Cal destacar dins d'aquest repartiment el domini dels elements de dors rebaixat, i de les laminetes en particular, i el de burins (24,5%). També cal remarcar l'associació de tipus més freqüent sobre un mateix suport, que és de gratador-burí.

De la resta de material, no retocat, hem d'esmentar l'abundància de sílex poc concrecionat, més de la meitat del total; dins del conjunt les ascles representen quasi les tres quartes parts, mentre que els fragments estan poc representats.

El sílex és predominantment opac i l'aparició de còrtex es registra quasi a la quarta part de les peces recuperades. La mesura mitjana del sílex oscil·la sobre els 20 mm de llargada, els 12 mm d'amplada i els 4 mm de gruix. No s'observa un predomini de les ascles curtes per sobre de les llargues, però sí dels fragments curts per sobre dels llargs; les ascles i els fragments plans superen àmpliament els carenats. El 21% de la indústria està feta sobre laminetes.

Si a totes aquestes consideracions afegim els 20 nuclis ja esmentats, podem plantejar-nos la hipòtesi de treball que l'abric fou utilitzat com a lloc de talla de sílex, entre d'altres moltes coses; ho confirmen els nuclis, l'alt percentatge de còrtex i el predomini de les ascles, però falten també elements com els percussors, poc representats.

Altres troballes que normalment es fan als jaciments prehistòrics falten a la Bauma de la Peixera d'Alfès. Ens referim, en primer lloc, als ossos. El pH del terreny pot haver perjudicat la seva conservació, però el fet de no haver-ne trobat ni rastre resulta ja més paradoxal. Podríem pensar, potser, que l'assentament humà no anava destinat a escorxar els animals caçats ni a menjar-los allà, sinó a d'altres tasques. Carbons i pol·len no han aparegut en cap moment.

Durant l'excavació hem pogut anar detectant alguns símptomes indub-

tables de l'acció de l'home. El primer és una petita llar identificada al quadre 4B, al final de l'estrat 1a; unes quantes pedres, petites, rodejaven una taca de cendres, de 20-25 cm de diàmetre i de 1-2 cm de gruix, producte d'un foc reduït i puntual, però delimitat de forma intencional. Dins la llar no aparegueren ossos ni sílex cremats i podem sospitar que la seva finalitat fos més aviat la de il·luminació, doncs és massa petita per pensar en una funció d'escalfament o de cuina.

També d'origen antròpic ha de ser l'acumulació de laminetes retocades al quadre 4C, 19 en total. Van aparèixer sota una pedra, en un radi de 5 cm i en 3 cm de potència estratigràfica. Podem dubtar de si la mà humana les va dipositar intencionalment en aquell indret o bé les va ficar dins d'algun recipient de matèria no conservable (fusta, bossa de pell, etc.) que anés a parar al lloc en qüestió. Sigui com sigui la selecció del material fa més indubtable la teoria de la intencionalitat, perquè en el dipòsit tan sols hi ha laminetes (i no altres estris retocats o ascles), totes procedents d'un mateix nucli, de sílex negre; no podem pensar, per tant, que un arrossegament pugui ser l'origen de l'acumulació, perquè en aquest cas hi trobaríem restes no seleccionades.

Un tercer fet detectat durant l'excavació ens permet de corroborar una hipòtesi formulada abans, en parlar de les característiques de la indústria lítica. Al quadre 2B va aparèixer un nucli de sílex, que era el que havia donat lloc a moltes de les ascles del voltant; mitjançant una llarga tasca de comprovació vàrem aconseguir de remuntar set d'aquelles ascles al nucli originari. Amb això podem confirmar totalment que la Bauma de la Peixera d'Alfés fou un assentament on s'hi va tallar el sílex com una de les activitats principals.

També dins de 2B han sortit una sèrie de lloses de sorrenca, algunes encaalcades sobre d'altres, que haurien pogut formar un enllosat del jaciment o d'algun sector concret; però en aquest cas l'esllavissament dels estrats, que no ha afectat els fets exposats fins ara, ha distorsionat sensiblement aquest possible paviment fins a l'extrem d'impedir-nos una identificació clara, la qual cosa fa que no puguem presentar-ho com un fet segur i demostrable.

I per acabar la descripció del material aparegut durant l'excavació hem d'esmentar un còdol de pissarra de 183 mm de llargada, 79 mm d'amplada i 20 mm de gruix; deixant de banda l'originalitat de la troballa aportada per l'home al jaciment en recollir-la del riu, que l'havia arrossegat des de l'àrea pirenenca, hem d'incidir en la fractura d'un dels extrems del còdol i en les dues osques laterals, simètriques, a la part mitjana de la peça. En un primer moment vam pensar en una destrat, però la matèria primera és prou fràgil com per descartar-ho; existeixen altres possibilitats, però la certesa serà quasi impossible d'assolir. Potser formular hipòtesis com la que es tracta d'un pes per les xarxes o d'un element votiu seria el menys arriscat, però creiem que honradament no podem anar, de moment, més enllà.

CONSIDERACIONS FINALS

Les consideracions finals que ens mereix el jaciment del Paleolític Superior de la Bauma de la Peixera d'Alfés passen, en primer lloc, per remarcar la seva importància dins de les terres de Ponent i fins i tot dins de la vall de l'Ebre, ja que en el moment del seu descobriment fou la primera estació del Paleolític Superior de tota aquesta àrea.

Dels percentatges ja exposats i de la tipologia de la indústria lítica (les úniques aproximacions a la cronologia que podem aprofitar) se'n desprèn una atribució al Paleolític Superior final, al Magdalenian avançat, amb una cronologia dels voltants del 12.000-10.000 BP. L'assentament humà devia ser no continuat, amb finalitat de refugi eventual que devia anar acompanyat de la talla del sílex «in situ», d'una petita llar i d'altres fets que ens confirmen que la Bauma de la Peixera d'Alfés fou més un lloc de passada, secundari, que no pas d'assentament-base. Hauríem de pensar, per tant, que la gent que van deixar-hi evidències materials procedien d'altres indrets que servien de campament permanent i que la Bauma de la Peixera d'Alfés significava tan sols un refugi en els desplaçaments del grup en qüestió.

Dir, finalment, que la presència de més jaciments a les comarques lleidatanes pertanyents al Paleolític Superior, casos de la cova del Parco (Maluquer de Motes, 1983-84 y 1985, Fullola, G.^aArgüelles i Millan e.p.) a la Noguera o de troballes encara inèdites a la zona de les Garrigues o del mateix Segrià, permeten d'albirar un futur positiu i renovador per les comarques occidentals del Principat que ens permeti d'inserir-les definitivament en la dinàmica del Paleolític Superior ibèric.

BIBLIOGRAFIA

- BOMER, J. R. (1978): «Le bassin de l'Ebre et ses bordures montagneuses. Étude géomorphologique». Thèse Doctorat, 3 t., 662 pp., Univ. de Caen, Caen.
- CALVET, J. (1980): «Relaciones entre la evolución geomorfológica cuaternaria de la Depresión Central Catalana (Segarra i Pla d'Urgell) y del valle del Segre». Ed. Fund. J. March; 102 pp. Madrid.
- FULLOLA, J. M.; GALLART, J.; PEÑA, J. L.; G.^aARGÜELLES, P. (1985): «El yacimiento paleolítico de la Bauma de la Peixera d'Alfés (Segrià, Lèrida): noticia de la primera campaña de excavación (abril 1984)», a *Bajo Aragón Prehistoria* n.º V, actas de los Primeros Encuentros de Prehistoria Aragonesa de Caspe, pp. 159-168. Zaragoza.
- FULLOLA, J. M.; GALLART, J.; PEÑA, J. L.; G.^aARGÜELLES, P. (en premsa I): «El Paleolític Superior de la Bauma de la Peixera d'Alfés, Segrià, Lleida (2a campanya d'excavacions, octubre de 1984); noves perspectives

- a les comarques lleidatanes», al *Volum en homenatge al Dr. Corominas*. Banyoles, Girona.
- FULLOLA, J. M.; GALLART, J.; PEÑA J. L.; G³ARGÜELLES, P. (en premsa II): «La 3a campanya d'excavacions al jaciment del Paleolític Superior de la Bauma de la Peixera d'Alfès», a *Recerques de les Terres de Ponent*. Tàrraga.
- FULLOLA, J. M., G³ARGÜELLES, P.; MILLAN, M. (en premsa): «Noves aportacions al coneixement de la cova del Parco, Alòs de Balaguer, la Noguera, Lleida (campanya 1984)», a les *Actes del 7è. Col·loqui internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*, juny de 1986.
- MALUQUER DE MOTES, J. (1983-84): «Un jaciment paleolític a la comarca de La Noguera», a *Pyrenae* 19-20, pp. 215-233. Barcelona.
- MALUQUER DE MOTES, J. (1985): «El primer yacimiento del Paleolítico Superior en el valle del Segre», a *Symbolae Ludovico Mitxelena Septuagenario Oblata*, pp. 1.501-4. Vitòria.
- MELÉNDEZ, A.; GUTIÉRREZ, M.; PEÑA, J. L. (1985): «Desarrollo de caliches en los glaciares cuaternarios del Este de Lérida (sector oriental de la Depresión del Ebro)», a *Actas 1ª Reuniao do Quaternario Ibérico*, vol. II, pp. 287-300. Lisboa.
- PEÑA, J. L. (1983): «La Conca de Temp y las Sierras Prepirenaicas comprendidas entre los ríos Segre i Noguera Ribagorzana». Tesis Doctoral, publ. I.E.I., 373 pp. i 1 carpeta mapes. Lleida.
- RIBA, O.; REGUANT, S.; VILLENA, J. (1986): «Ensayo de síntesis estratigráfica y evolutiva de la cuenca terciaria del Ebro», a *Libro Jubilar J. M. Ríos*, t. II, I.G.M.E. Madrid (en premsa).
- SOLÉ, L. (1946): «Problemas morfológicos del llano de Lérida», a *Ilerda*, año IV, núm. 6, pp. 7-22. Lleida.
- SOLÉ, L.; FONT, J. M. (1929): «Las terrazas del Segre en las inmediaciones de Lérida», a *Publ. Inst. Geol. Top. Dip. Barcelona*, t. II, 7 pp. Barcelona.